

IDEEA EUROPEANĂ ÎN CULTURA ROMÂNEASCĂ INTERBELICĂ

1. Raportul dintre statul național unitar român și ideea europeană

"Intrarea României în Europa" - este obsesia noastră, după Revoluția din Decembrie 1989. Dar, ideea europeană este mult mai veche la români decât perioada post-revoluționară. Ea s-a pus chiar în Statul Național Român, creat în anul 1918.

Un fapt real, este contradicția dintre statul național suveran și integrarea într-un sistem european supranațional care în mod necesar îi limitează suveranitatea (ceea ce se observă azi în cazul statelor care au semnat Acordul de la Maastricht).

În cadrul statului național unitar român, în plin triumf al principiului naționalităților, în plină efervescență națională, după o luptă acerbă pentru suveranitate și unitate, în România se afirmă **Europeismul**. Este acesta un paradox ? Nu, pentru că în procesul de formare a României moderne, idealul național s-a împletit cu idealul european, de modernizare.

Statul național român este rezultatul unei lupte ce implică nu numai naționalismul, ci și dorința de racordare la nivelul și ritmul de dezvoltare a civilizației Europei, tendințe ce animă spiritele românești de la Revoluția de la 1848 și până la instaurarea comunismului. Pentru că, a privi înainte pentru români, atunci ca și acum, înseamnă a privi spre occident, spre Europa.

Astfel, problema integrării europene a României în perioada interbelică s-a pus în primul rând din perspectiva unei sincronizări culturale cu Occidentul, apoi a preluării instituțiilor moderne și a industrializării în timp ce azi, chestiunea este mai ales de ordin politic și economic.

2. Înfruntarea între două mentalități antitetice

Odată creat statul național unitar român, se pune întrebarea fundamentală: "**Pe ce cale evoluăm?**"¹. Ea a generat o uriașă dispută între două curente: tradiționalism și europeism, (modernism), care angajează toți oamenii de cultură dar care privește nu numai sfera culturalului ci și a politicului, economicului și socialului.

Tradiționalismul, al cărui port-drapel este revista *Gândirea* a lui Nichifor Crainic, insistă pe cultivarea specificului autohton, ortodoxismului, etnicismului, respinge modelul occidental, urbanismul, industrializarea, accentuând naționalismul antieuropeist.

Europeismul (sau modernismul) accentuează necesitatea racordării la tabla de valori europene, a sincronizării cu evoluția generală a Occidentului, adoptarea modelului apusean în cultură, urbanismul, industrializarea, democrația. Curentele de idei care străbat cultura română intră în gândirea istoricilor, care se angajează în marile dispute ideologice ale vremii. Istoricii români interbelici au mentalitatea celorlalți oameni de cultură pentru că ei nu sunt numai specialiști ai domeniului lor limitat, ci și oameni de cultură, mentori ai unor curente culturale, filosofi, teoreticieni ai culturii, critici literari.

De exemplu Nicolae Iorga - cel mai mare istoric român al vremii, se preocupă de istoria universală, privește istoria românilor din perspectivă universalistă, dar intră în curentul tradiționalist, ca mentor al sămănătorismului și este șeful Partidului Naționalist-Democrat.

Gheorghe Brătianu - un alt mare istoric, studiază istoria universală, face comparatism istoric, între români și alte popoare europene, este șeful Partidului Național Liberal - care se pronunță pentru industrializare, este modernist. Ștefan Zeletin este creatorul ideologiei liberale, modernist și el.

În consecință, receptarea ideii europene în cultura românească este receptarea ei în gândirea istorică și invers. Esența problemei "Ce înseamnă a fi european în gândirea istorică românească în perioada interbelică" - se confundă cu receptarea ideii europene în cultura noastră.

¹ Zigu Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Buc., 1980, p.335-361.

3. Teoria sincronismului cultural a lui Eugen Lovinescu

Eugen Lovinescu, mentorul curentului europeist prin publicația sa *Sburătorul*, este istoric al culturii, filosof al istoriei, istoric literar, critic literar și scriitor. Lucrarea sa *Istoria civilizației române moderne*, apărută în 1924, are un mare impact în cultura vremii sale. El face o critică dură tradiționalismului "reacționar", refractar civilizației europene. Susține că civilizația modernă a României este un fapt sociologic necesar, datorat acțiunii formative a unor factori externi de ordin ideologic și cultural, nu economici cum considerau Constantin Dobrogeanu-Gherea și Ștefan Zeletin.

Teoria sincronismului cultural sau a interdependenței culturilor întâlnită încă la autori din secolul al XIX-lea ca Ion Heliade, Titu Maiorescu, Constantin Dobrogeanu-Gherea, primește prin contribuția lui Lovinescu o amplă și originală motivare istorică și filosofică. Ea se bazează pe legea potrivit căreia fiecare societate, fiecare cultură, nu este doar o simplă continuitate a propriului trecut, ci un proces continuu de restructurare după formele cele mai înaintate ale civilizației timpului, după spiritul epocii.

"Prin constituția etnică și prin poziția geografică, poporul român se află la hotarul a două lumi: a Răsăritului și a Apusului". El trebuie să participe la marele dialog al culturilor europene, la edificarea civilizației Europei moderne. Lovinescu este un antitraditionalist-radical: tot ce e bizantin și ortodox e factor de regres; el spune că românii ar fi intrat de la început în orbita civilizației europene, ca și celelalte popoare latine, dacă tragice împrejurări istorice nu i-ar fi statornicit pentru multă vreme în atmosfera morală a vieții răsăritene.

Lovinescu face afirmația fundamentală că spiritul modern, civilizația modernă a României, se datorează influenței ideologice și culturale a Apusului, a Europei. Argumentele aduse sunt de două categorii: argumente istorice și argumente filosofice². În categoria argumentelor istorice intră teza că de-a lungul întregii noastre istorii este valabil faptul că "Lumina vine din Apus - Ex Occidente Lux". Scrierea în limba română se datorează influenței Reformei, dezvoltarea istoriografiei și umanismul secolului al XVII-lea - celei polone, iluminismul secolului XVIII, creator de conștiință națională - Aufklärung-ului, Revoluția de la 1848, - ideologiei franceze, iar "formele" (instituții, sistem politic, cultură) statului român importate din Occident.

Nu întâmplător, Revoluția de la 1848, acuzată de tradiționaliști că a importat modele străine este revalorizată, având două caractere: caracter național, susținând ideea națională de independență și unire, declanșând renașterea națională și caracterul raționalist al ideologiei franceze revoluționare. *Declarația drepturilor omului și cetățeanului* formează marea chartă a tuturor drepturilor moderne, enunță principiile sub regimul cărora se desfășoară întreaga viață contemporană.

Lovinescu aduce două argumente filosofice. Mai întâi legea imitației. Civilizația română contemporană - este creația ideologiei revoluției franceze, care a fost transplantată și prelucrată de națiunea română - o imitație creatoare. În al doilea rând, există solidaritatea progresivă a civilizației umane și spiritul timpului. De exemplu, Evul Mediu se definește prin credința religioasă și forma socială a feudalismului.

Civilizația românească trebuie să intre în concertul european prin racordarea la spiritul timpului.

În concluzie, Lovinescu nu neagă principiul tradiției, dar esențial este principiul revoluției. Civilizația română modernă, s-a format în mod revoluționar, "prin importăriune integrală și fără refacerea treptelor de evoluție a unei civilizații a popoarelor dezvoltate pe calea creșterii organice". Românii au importat "formele" Apusului pe care le-au prelucrat, care au atras apoi după ele "fondul" societății românești. Receptarea civilizației europene în România trebuie să continue, aceasta fiind o lege obiectivă. Europeanizarea României are aceleași avantaje ca și europeanizarea Japoniei³.

4. Ideea europeană la Gheorghe Brătianu

Gheorghe Brătianu este istoricul român ce ilustrează cel mai bine ideea integrării spațiului

² A. L. Tănase, *Cultură și civilizație*, Buc., 1977, p.266.

³ Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, Buc., 1930, vol.3, p.187.

românesc în Europa din punct de vedere istoric-geografic, și al sincronizării culturii românești (în speță al istoriografiei) cu cea universală.

Pe linia maestrului său, Iorga, el vede istoria românilor din perspectivă universală, o integrează în istoria universală. El vede fenomenele europene într-o largă intercorelare care angajează și spațiul românesc, pe care refuză să-l vadă rupt de evoluția general-europeană. Metoda comparatismului istoric servește scopului său de înțelegere a istoriei românești prin cea europeană, cum face bunăoară în *Sfatul domnesc și Adunările de stări* sau în *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*. Depășește deci viziunea parohială în favoarea uneia ecumenice, spațiul românesc fiind conceput ca parte integrantă a celui european.

Brătianu afirmă cu tărie unitatea civilizației europene, dar o Europă ce cuprinde nu numai Occidentul (ca în concepția tradițională) ci și Europa Orientală, care-și aduce o contribuție esențială la dezvoltarea civilizației europene. El subliniază dialogul Orient-Occident și evidențiază **rolul Europei Orientale în istoria Europei**. Ideea e susținută de capodopera sa *Marea Neagră* ca și de lucrările de bizantinologie, cele asupra comerțului italian în Marea Neagră.

Dar Brătianu merge și mai departe: vede chiar istoria Europei din **perspectivă orientală**, fapt relevant pentru rolul semnificativ acordat Europei Orientale în cadrul Europei. La Congresul internațional de istorie de la Zürich (1938), el lansează un manifest, bine receptat în sensul unei noi istorii a Europei într-o nouă viziune, care nu mai e occidendo-centrică. Europa nu mai e văzută doar de la Paris și Londra ci și de la Constantinopol și București.

Dincolo însă de aceste meritorii idei teoretice, Brătianu realizează practic o sincronizare a istoriografiei românești cu cea europeană, în ideea unui general sincronism cultural românesc cu marea cultură a Europei. "Putem să distingem la Brătianu convergențe, analogii și sincronisme cu istoriografia universală și originalitatea gândirii unui istoric ce s-a învecinat cu mari spirite ale istoriografiei timpului său, de la Henri Berr, F. Lot și H. Pirre, la Marc Bloch și L. Febvre"⁴.

Mereu la curent cu noile idei în istoriografia europeană, format la școala franceză, Brătianu adoptă concepția Școlii Analelor în urma propriilor studii, însă: comerțul genovez îl îndrumă spre rolul factorului geografic în istorie.

În acest spirit el subliniază rolul factorului geografic, face studii interdisciplinare, analizează cuvinte-cheie, observă moda în Sud-Estul Europei, folosește metoda comparatismului istoric; *Marea Neagră* a lui Brătianu e analoagă *Mediterranei* a lui Brandel; colaborează la revista "Annales". Intrând deci în curentul Școlii Analelor, Brătianu se sincronizează cu istoriografia europeană, ale cărei curente ajung s-o cutreiere, prin el, pe cea românească. Și aceasta nu este puțin lucru, căci Brătianu a fost o figură prominentă a congreselor internaționale, o personalitate a istoriografiei europene, este istoricul român cel mai apreciat, mai cunoscut și mai citat în Europa.

Prin Brătianu, istoriografia românească s-a sincronizat cu cea europeană și s-a afirmat în Europa.

5. Revista "Ideea europeană"

Revista *Ideea europeană* purtând titlul acesta deosebit de semnificativ, a fost condusă de C. Rădulescu-Motru, filosof al istoriei și personalitatea a vieții publice românești, cu mare impact în epocă. Între curentul tradiționalist și cel modernist, propune o soluție de independență și compromis în atitudine, care crede în posibilitatea concilierii celor două tendințe, publicând luări de poziție divergente, polemici.

Nu este întâmplătoare apariția în plin proces de finalizare a statului național român, când principiul naționalităților triumfă, a unei reviste ce are idealul europeanism și europenizare. Procesul e firesc în România unde idealul național se împletește cu cel european, de modernizare, pentru dezvoltarea firească a națiunii române. Cele două idealuri se regăsesc de altfel în spiritul revistei.

Caracterul acestei reviste săptămânale (de duminică), de patru pagini este clar exprimat în nota ce apare în fiecare număr: *Ideea europeană* este un organ independent având drept scop de a familiariza

⁴ Pompiliu Teodor, *Gheorghe I. Brătianu - istoricul. II. Concepție și metodă istorică*, în A.I.I.A. "A. D. Xenopol", Iași, XXV, 1988, p.233.

publicul român cu curente de idei și transformările sociale din Europa, interpretând totodată cu obiectivitate pe cele din cuprinsul românesc.

În 1919 - **articolul programatic** - *Ideea europeană* semnat de C. R. Motru este de o excepțională însemnătate pentru conștiința europeană a românilor. El spune: "Poporul român s-a întâlnit cu ființa Europei la toate răspântiile vieții sale istorice. În toate momentele lui hotărâtoare "Europa" - era adusă în conștiința noastră publică. Poporul român nu poate trăi decât în atârănare de ființa Europei". "Europa de astăzi este pe cale să-și compună o figură nouă", iar noi trebuie să renunțăm la politica sentimentală pentru că "Europa este o realitate independentă de sentimentele noastre" și "mijlocul pentru înțelegerea acestei Europe e unul singur: judecata obiectivă". O profesiune de credință sunt afirmațiile *Ideea europeană* va avea să țină vie în conștiința poporului român comunitatea sufletească de la baza civilizațiunii europene". "Faptul apariției *Ideii europene* ne va da cel puțin prilejul de a pune în discuție o întrebare de mare importanță pentru viitorul culturii românești: Cum înțelegem noi, românii, dependența de civilizația Europei?"⁵.

C. R. Motru arată că românii au o situație specială: aflându-se între Orient și Occident au posibilitatea opțiunii. În timp ce vecinii ruși s-au autoexclus din Europa prin bolșevism, românii au optat și vor opta întotdeauna spre Europa, orientându-se spre Occident. Și câtă dreptate avea: o conjunctură tragică va permite Rusiei să impună bolșevismul în România (ca de altfel în tot Estul Europei) scoțând-o astfel și pe ea din Europa (înțeleasă ca model politic democratic și de civilizație); scăpată de bolșevism, România se îndreaptă acum din nou spre Europa!

Dar C. R. Motru respinge ideea ca România să fie o "colonie culturală" a unei mari culturi. Important pentru soluția de independență care e *Ideea europeană* este că ea combate atât revistele tradiționaliste (acuzate de "huliganism naționalist") cât și pe cele europeiste (care ne-ar aduce în situația de "colonie culturală").

E o revistă de tip enciclopedic heteroclit ce inserează articole politice, filosofice, istorice, literare subsumate idealului său, semnificative pentru efervescența vieții noastre publice. *Ideea europeană* are două obsesii:

1. Racordarea la panoul european de valori.
2. Statutul intelectualului în societatea românească⁶.

Discuțiile ating aproape toate domeniile vieții naționale și europene, deci și istoria.

Încă din nr. 5, *Ideea europeană* inițiază dezbaterile "Naționalism sau umanitarism?" (umanitarismul e asimilat universalismului, europeismului). O serie de articole urmăresc "pe de o parte naționalismul, fapt real în conștiința popoarelor, iar pe de altă parte umanitarismul, tendință vizibilă în conștiința oamenilor de cultură".

Această temă se realizează, iar o anchetă internațională la care răspund Henri Barbusse, Emile Boutroux, Borgese, Wundt dovedește vocația europeană din perspectiva națională a revistei.

Discursul de recepție la Academia Română (1924) a lui C. R. Motru arată că integrarea europeană a României începe mai ales din 1918 printr-o renaștere națională în care e nevoie de intelectuali echilibrați, nu de pasiuni politice.

Problema confesiunii e discutată din perspectiva integrării României în Europa: apartenența la Biserica Răsăritului i-a situat pe români în sfera spiritualității bizantine, nu a Occidentului, unde i s-ar fi plasat Biserica Catolică. În 1926, după articolul lui Emil Riegler - *Catolicismul activ și ortodoxismul ascetic* este publicat eseuul filosofului Mircea Florian, cu mare greutate în dezbaterile vremii, *Cultura română și ortodoxismul*; el demonstrează incompatibilitatea dintre ortodoxism și modernitate. Accentul pus pe omul real de către religiile occidentale (catolică și reformată) favorizează modernitatea popoarelor, în timp ce ortodoxia accentuând omul spiritual, înțelege tradiția ca imobilitate, intangibilă păstrare a celor tainice.

La toate aceste dezbateri teoretice privind necesitatea racordării spiritului național la spiritul

⁵ Constantin Rădulescu-Motru, *Ideea europeană*, în *Ideea europeană*. An 1, Nr.1, 22 iunie 1919.

⁶ Dan C. Mihăilescu, *Confruntări de idei în paginile revistei Ideea europeană*, în *Revista de istorie și teorie literară*, tom.31, 1, 1982.

european trebuie adăugate zecile de articole, studii și traduceri, realizate în cadrul aceluiași scop al revistei: Dante, Ibsen, Kant, Nietzsche, Proust, Bergson, Spencer și atâtea alte nume.

Tot o sincronizare europeană este și articolul lui S. Zeletin *Istorie și istorism*, apărut în 1925, în care arată că: "Istoria concepută ca știință, adică studiu al cauzalității istorice nu poate fi decât o istorie sociologizantă".

În problemele politice însă, când se pune problema unei integrări politice în Europa, apare grija deosebită pentru păstrarea și afirmarea suveranității naționale. România nu intră în Blocul Europei Centrale împotriva Germaniei, respinge orice amestec al marilor puteri în problemele ce îi privesc pe români. Constantin Rădulescu-Motru în 1919 în articolul *Între militarism și balcanism* arată că militarismul, asociat naționalismului, trebuie păstrat de România pentru apărarea suveranității naționale.

În toată perioada apariției sale (1919-1928) *Ideea europeană* urmărește consecvent aceeași direcție, a înțelegerii actului de cultură ca act vital al unui popor, a sincronizării cu civilizația europeană și a realizării unei comunități culturale europene, situată deasupra granițelor politice și necunoscând decât o singură regalitate: supremația spiritului.

În concluzie, în România interbelică, ideea europeană nu este reflectată la nivel politic, statul național evitând orice limitare a suveranității sale la nivel cultural însă ideea europeană are o influență decisivă. Ideea națională se împletește cu ideea europeană, asociată modernismului, pentru că afirmarea naționalului, progresul societății românești, sunt legate de sincronizarea cu Europa.

COSTEA SIMION,
Universitatea "Babeș-Bolyai"
Cluj Napoca